

Nagy Ákos

A romániai kollektivizálással kapcsolatos adatok a Kriza János Néprajzi Társaság kéziratárában

Írásomban a Kriza János Néprajzi Társaság kéziratárában fellelhető, a romániai kollektivizálással kapcsolatos anyagokat ismertetem. Kutatásom időpontjában a Társaság kéziratárában található 2613 tétel (dolgozatok, gyűjtések, kéziratok, kérdőívek) között 51 olyan anyagot találtam, mely a kollektivizálással kapcsolatos. Az anyag két nagyobb részre osztható: az első nagy egységben azok a gyűjtések találhatóak, melyek témája maga a kollektivizálás, az adott korszak egyes jelenségei és az azokról való beszélés, a másik rész pedig a mezőgazdaság szocialista átalakítását és tárgykörét csak érintőlegesen tárgyaló anyag.

A kommunista blokk országaiban a mezőgazdaság szocialista átalakítása prioritásnak számított. Ezt eltérő idő alatt, módon és intenzitással, illetve eredménnyel valósították meg az egyes államok. Romániában a fő gazdasági ágazatok államosítása után már csak vidéken maradt magántulajdon és egy, a kommunista államtól független termelői réteg, melynek függetlenségét éppen a magántulajdonban levő termőföld biztosította. Ahhoz, hogy a társadalom homogenizációját előkészíthessék, fel kellett számolni a falusi társadalom gazdasági és társadalmi autonómiáját. Az úgynevezett agrárforradalmat két szakaszban valósították meg: előbb földreformra került sor, amikor a földnélküli paraszti rétegek mezőgazdasági területekhez jutottak (Oláh 2001: 12–14), majd megkezdték a gazdák kollektív gazdaságokba szervezését, a magántulajdon megszüntetését, a kuláknak és gazdagparasztnak tartott réteg felszámolását, a szegény rétegek felemelését, illetve az ellenállás felszámolását (Bárdi–László 2008: 234–235). A falusi társadalom életének átalakításához elengedhetetlen volt a hagyományos társadalmi és gazdasági szervezetek megszüntetése, illetve átalakítása is. Emellett fontos szerep jutott az új társadalmi szervezetek létrehozásának és az egyházi ünnepek háttérbe szorításának is (László 2009: 58).

Romániában a kollektivizálás több szakaszban, 1949 és 1962 között zajlott le.¹ Az első időszak 1949. március 3–5-től, a Román Munkáspárt plenáris ülésével kezdődött, melyen meghirdették a kollektivizálást. Ezt az időszakot a tervgazdálkodás, a legkisebb részletekig előírt termelési feladatok jellemezték (Bottoni 2008: 230–231). Az első székelyföldi kollektív gazdaság 1949 augusztusában a háromszéki Torján alakult meg (Gagy 2004: 88–89).

Az első időszak négy nagyobb részre osztható. Kezdetben viszonylag erőszakmentesen igyekezett a hatalom a kollektív gazdaságok megalakítására, de a békés módszerek, az óvatosság, illetve a parasztok ellenállása miatt kevés kollektív alakult meg. 1950-ben szovjet tanácsadókkal közösen került kidolgozásra Románia első ötéves terve, amely előírta, hogy 1955-re az ország termőterületeinek 70%-át kollektívek kell, hogy birtokolják. Az ekkor kezdődő újabb szakaszra már az erőszakos cselekmények jellemzőek, melyeket a gyors és tömeges kollektivizálás érdekében hajtottak végre. A cél elérése érdekében a karhatalom (rendőrség és Securitate) egységeit is bevetették, így kényszerítették a gazdákat a termelősövetkezetekbe való belépésre. Ez ellenállási góccok kialakulásához vezetett az ország különböző pontjain, ami végül az erőszakos kollektivizálás leállításához vezetett. A harmadik szakaszban az addig megalakult állami gazdaságokat próbálták megerősíteni, illetve erőszakos tévesztés nyomán keletkezett problémákra kerestek megoldást. Miután a hatalom közeléből korábban eltávolított Ana Pauker visszatért, 1950 őszén előbb leállította a folyamatot, majd a törvénytelen ségek megszüntetésére összpontosított és emiatt csak kevés új kollektív gazdaság alakult az országban. Ezt követően az államvezetés TOZ-típusú² mezőgazdasági társulások alakítását javasolta, melyeket később könnyebben kollektív gazdaságokká tudnak alakítani. Pauker intézkedései nyomán a romániai kollektivizálás annyira lelassult, hogy 1952 elején Romániában volt a legkisebb a kollektív gazdaságok tulajdonában levő föld mennyisége a többi kommunista országhoz képest. Ana Pauker 1952. májusi kizárása a pártból egy új szakasz kezd-

¹ A Romániai Kommunista Diktatúrát Vizsgáló Elnöki Bizottság végső jelentése külön tárgyalja a kollektivizálás menetét (lásd Tismăneanu [szerk.] 2007: 425–441). A mezőgazdaság szocialista átalakításának történetéhez lásd Cătănuș–Roske 2000 és Iordachi–Dobrincu 2009.

² Az orosz *Товарищество по совместной обработке земли* megnevezéséből, a föld közös megművelésére alakult társulás.

tét jelentette a kollektivizálásban is: a korábbiakhoz képest kisebb mértékben ugyan, de újból erőszakot alkalmaztak a cél elérésének érdekében.

Sztálin 1953-as halála után azonban irányváltás következett be a moszkvai gazdaságpolitikában, melyet a román vezetés is követett: beismerték a főbb hibákat, így a túlzottan nagy beszolgáltatási kötelezettségeket, a túlzottan alacsony szerződéses felvásárlási árakat és az irreális vetésterveket, illetve a kollektívek elégtelen támogatását és működési hiányosságai miatti alacsony terméseredményeket is. Az augusztusi határozatok hatására újra lelassult a kollektivizálás folyamata. Ettől a pártatórozattól számítható a kollektivizálás második időszaka, mely a Román Munkáspárt II. kongresszusáig (1955. december 23–28.) tartott. Az időszakra jellemző lassú kollektivizálás két éve alatt csupán 155 új kollektív gazdaság létesült az egész országban.

A romániai kollektivizálás utolsó időszaka az említett kongresszussal vette kezdetét, melyen az 1956–1960. évi, második ötéves tervet is kidolgozták. A nem megfelelő mezőgazdasági növekedés okaként a falusi kisárutermelés túlsúlyát és a mezőgazdaság szocialista szektorának alacsony növekedését jelölték meg. 1960-ig újabb szocialista mezőgazdasági egységek létesítését tűzték ki célul. Az új kollektív és mezőgazdasági társulások megalakítása mellett fejlesztették a korábban már megalakultakat is, és támogatták az új, egyszerű mezőgazdasági társulási formák létrejöttét is. 1956. júliusában hirdették meg az országos kollektivizálás újbóli beindítását. A hatalom ugyanakkor egy új típusú mezőgazdasági szervezet, a járadékos mezőgazdasági termelő szövetkezetek létrehozását is javasolta, melyekben az elvégzett munka és a gazdaságba bevitt saját földterület nagysága szerint (75–25%-os arányban) oszlott meg a jövedelem. Az 1956-os magyarországi események hatására rövid ideig visszafogták a kollektivizálás folyamatát, de még az év decemberében folytatták a mezőgazdaság gyökeres átalakítását. Módosult a mezőgazdasági politika is, ugyanis a beszolgáltatási rendszert felváltotta a szerződéses felvásárlási rendszer, melynek a szövetkezetek és az állami kereskedelmi szervek voltak a lebonyolítói. Emellett könnyebb lett a mezőgazdasági termékek szabad forgalma is. 1956–1958-ban 876 kollektív és járadékos mezőgazdasági termelőszövetkezetet, illetve 4618 mezőgazdasági társulás alakult. A Munkáspárt Központi Bizottságának 1958. november 26–28-i plenáris ülésén Gheorghiu-Dej ismertette az addigi eredményeket, és a folytatást, illetve a gépesítés növelését jelölte ki további célnak. Az 1960. június 20–25-én tartott III. pártkongresszuson az ország vezetője

ismertette az ötéves terv eredményeit, miszerint a mezőgazdaságban a terület és áruterelés szempontjából már 1959 végén túlsúlyba került a szocialista szektor, és nagyvonalakban befejezettnek nyilvánította a mezőgazdaság szövetkezetesítését. Ezt követően a hangsúly a mezőgazdasági társulások kollektívekké való átalakítására tevődött. Az RMP KB 1961. június végi plenáris ülésén a kollektivizálás folytatásáról döntöttek. Ebben a korszakban újra erőszakosabbá vált a kollektivizálás, ami valószínűleg a román pártdelegáció 1961. július–augusztusi szovjetunióbeli látogatásának volt az eredménye.

Az 1962. április 27-én tartott Nagy Nemzetgyűlés alkalmával végül befejezettnek tekintették a romániai kollektivizálás folyamatát (László 2009: 58–63). Ekkor az ország mezőgazdasági területeinek 94%-a már a kollektív, illetve az állami gazdaságok tulajdonában volt (Bárdi–László 2008: 235–236). A kollektivizálás idején, helyi szinten a községi néptanács számított a legfontosabb állami intézménynek, melynek felügyelete alá tartoztak a tanügyi, az egészségügyi és a kulturális intézmények. Az adminisztratív funkció mellett a gazdasági elvonás és az osztálypolitika érvényesítése is feladataik közé tartozott. Ezek szervezték meg és bonyolították le helyi szinten a megtermelt javak állami beszolgáltatását, illetve propagálták az új ideológiákat és a szocialista társadalomképet. Ugyanakkor a tanács kategorizálta a falubeliek társadalmi helyzetét, politikai nézeteit és rendszerrel szembeni viszonyulásukat is (Oláh 2008: 291–292).

A bemutatott történeti háttér ismeretében kijelenthető, hogy a romániai kollektivizálás nem egységesen zajlott az ország összes településén. A termelőszövetkezetek megalakítása eltérő időben, ütemben és eredménnyel folyt le. Egyes helyeken a hatalom erőszakot is alkalmazott, hogy rábírja a parasztokat a kollektív gazdaságba való belépésre. Azonban megállapítható, hogy a falusi társadalom gazdasági, szociális és kulturális életére jelentős befolyással volt ez az esemény. A kollektivizálás korának árnyaltabb megismeréséhez segíthetnek hozzá azok, a Kriza János Néprajzi Társaság kéziratárában található, a kolozsvári egyetemi hallgatók és kutatók által jegyzett dolgozatok, gyűjtések és kéziratok, melyek érintik a kollektivizálás témakörét, és a következőkben bemutatásra kerülnek. Ezen írás célja, hogy felhívja a figyelmet a kéziratárban található adatokra, de kimerítő elemzésükre nem vállalkozik, meghagyva ezt a feladatot egy jövőben elvégzendő kutatás számára.

Balácsi Dénes írása a *Szövetkezeti mozgalom a két Homoród mentén a századfordulótól a kollektivizálás megkezdéséig* címet viseli. Ebből kiderül, hogy a címben megjelölt időszakban működő szövetkezeti mozgalmat a kommunista berendezkedéskor betagolták az állami szövetkezetek rendszerébe, illetve számos vezető személyiséget ítéltek el.³

Kardalus János munkája, mely *A hagyományos székely falu visszarendeződésének kezdete* címet viseli, a rendszerváltozás utáni eseményeket taglalja. Ugyanakkor összegzi a hagyományosnak tekintett székely falvakban történő kollektivizálást, mely ellentétben állt a faluközösségek értékrendjével, melyet megbontott. Megemlíti azt is, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakítása során a proletáriátus képviselői kaptak vezető szerepet, és ezek a személyek a falvak periférikus társadalmi rétegeiből kerültek ki. Emellett szót ejt a hatalom azon törekvéséről is, mely a falusi társadalom totális ellenőrzését tűzte ki célul, és ennek érdekében a meglévő intézményeket megszüntette, átalakította és államosította. Így a székely falu szokásai és rendtartása csak töredékeiben maradt meg a szocialista társadalom keretein belül.⁴

Páczkán Éva írásában egy női életpályát elemez. Ebben szó esik az adatközlő lakhelyének, a Szatmár megyei Esztró kollektivizálásáról is, melyet a bemutatott személy visszaemlékezéseiben viszonylag pozitívan ír le. Mivel családjuknak volt a legtöbb állata és földje, ezért az ő birtokukon gyűjtötték össze a falu teheneit, amelyeket ők gondoztak. Elmondásából kiderül, hogy bár kénytelenek voltak a termelőszövetkezet keretein belül gazdálkodni, utólag mégsem sajnálták a kollektív gazdaság megalakulását, mert „volt norma elég szépen”, vagyis kaptak bőven a terményekből és állatokat is tudtak tartani.⁵

Diószegi Anna – a hóstáti földészcsaládból származó szerző – a kolozsvári földművelők kollektivizálásáról is szót ejt visszaemlékezéseiben. A könyv formában is megjelent írásából megtudjuk, hogy a termelőszövetkezetbe kényszerült gazdák kezdetben a kollektív gazdaságban folytatták a hagyományos hóstáti gazdálkodást, a terményeket pedig továbbra is az asszonyok árulták a kolozsvári piacokon. Mint írja: „Egy darabig ment is minden rendben, csak utána kezdett hanyatlani a szorgalom.” Ugyan-

---

³ KJNT Adattára 22.

⁴ KJNT Adattára 61.

⁵ KJNT Adattára 142.

akkor külön kitér az 1980-as évekbeli bontásokra is, amelyek a háztáji gazdálkodással kiegészítő jövedelemre szert tevő hóstátiak sorsát végleg megpecsételték azzal, hogy a megmaradt gazdasági épületeket a hatalom lebontotta, a földészeket kiköltöztette, és így egy évszázadok óta fennálló, homogén közösséget számolt fel Kolozsváron.⁶

Dr. Szabó Márton *Adalékok Szék község néprajzához* címmel mutatja be Szék gazdasági életét. Ebben a kollektivizálásról, illetve annak hatásairól (elvándorlás, elszegényedés, alternatív gazdasági stratégiák stb.) is ír.⁷

Papp Éva a *Közösségi lét – individuális lét a kulákrendszer kontextusában* című dolgozatában a Szilágy megyei Szilágyzoványban kutatott. Írásában a beszélés néprajza felől közelíti meg a kulákosítás történetét.⁸ Ugyanő jegyzi *A kulákrendszer intézményesülése Szilágyzoványon – sorstörténetek* című dolgozatot is, mely a szilágyzoványi kulákrendszert és annak intézményesülését, illetve az érintett személyek sorsát társadalomnéprajzi szemszögből vizsgálja. A kuláknak nyilvánítottakat nyilvánosan meghurcolták és börtönbüntetéssel vagy deportálással büntették. Ugyanakkor utódaikat is hátrányok érthették az oktatásban és a munkakeresés során.⁹

Hasonló témát dolgozott fel Sántha Virág, aki a *Kollektivizálással szembesegülő személy mítosza* című dolgozatában egy érszőlősi (Bihar megye) lokális mítoszt ismertet. A mítosz központi alakja az 1949-ben, a kollektív szervezésekor meggyilkolt Lukács Sándor, aki mögé felsorakozott a közösség, amikor a hatalom elleni ellenállásra került sor. A visszaemlékezésekben hősként megjelenített gazda mítoszához nagyban hozzájárult a kommunista hatalommal való szembenállása és a máig tisztázatlan körülmények között bekövetkezett halála is. A hatalom, elrettentő céllal a falu végén hagyta holttestét.¹⁰

A földművelés megreformálásának mítosza címmel Török Annamária a kolozsvári hóstátiak körében végzett kutatását ismerteti. Ebben külön szó esik a kvótarendszerről, a kollektív gazdaságba való belépési kényszerről, a kollektívben és a megmaradt földeken (háztáji) való munkáról, illetve a korabeli eseményekről való emlékezés módjáról és alkalmairól is.¹¹

⁶ KJNT Adattára 143.

⁷ KJNT Adattára 184.

⁸ KJNT Adattára 626.

⁹ KJNT Adattára 760.

¹⁰ KJNT Adattára 651.

¹¹ KJNT Adattára 838.

Napjaink gazdálkodási gyakorlata Korondon címmel István Lajos írt Korond gazdasági életéről. Ebben helyet kapott egy történeti rész is, melyben a mezőgazdasági társulás, majd a termelőség szövetkezet megalakulását is bemutatja. A földek rossz minőségére hivatkozva itt is igyekeztek elkerülni a helyiek a kollektivizálást, azonban a téesz mégis megalakult.¹²

A csíkcsicsói kollektivizálás lezajlását mutatja be Kelemen Zsuzsa *Átélt élmények és események a kollektivizálásról* című munkája. Ebben az adatközlők visszaemlékezéseire támaszkodik, melyekből a hátrányba kerülő földművesek mellett az átalakulás haszonélvezőinek, az önként és elsők között beállóknak szempontjait, sikertörténeteit is megismerhetjük.¹³ A szerző egy másik kutatást is jegyez *Változó valóság. Kollektivizálási gyakorlat* címmel, melyben a kollektivizálást mint társadalmi gyakorlatot közelíti meg és bemutatja a társadalmi kapcsolatok és viszonyok változását is az említett faluban.¹⁴ Végzős dolgozatában pedig a szerző *Ellenállási és túlélési stratégiák Csíkcsicsóban 1945–1962 között* címmel részletesen ismerteti a csíkcsicsói kollektivizálást. Képet kapunk a korabeli romániai politikai és gazdasági átalakulás történetéről, majd megismerhetjük Csíkcsicsó helyi társadalmát a változás előtti időszakból. Ezt a kulákosítás és a gazdasági társulások bemutatása, illetve a kialakuló ellenállás részletes ismertetése követi. Emellett a női életvitel változásait és korabeli asszonyorsókat is bemutatja a dolgozat. Végül az 1962-ben megalakuló kollektív gazdaság első éveiről is szó esik.¹⁵

Lukács Zsuzsanna *A történelmi emlékezet narratívuma. A kollektivizmus egy személy történetében* című dolgozatában egy lemhenyi élettörténet elemzésén keresztül mutatja be a helyi kollektív megalakításának körülményeit és a termelő szövetkezetben való munkát.¹⁶

Bodóczi Hajnalka egy személy élettörténetét és azon belül a kollektivizálásra való visszaemlékezéseket vizsgálta, melyekből a bihari Pusztaujlak korabeli eseményeiről tudhatunk meg többet. Írásán keresztül egy olyan embert ismerhetünk meg, aki a mezőgazdaság kommunista átrendezése miatt felhagy a földműveléssel és inkább méhészkedéssel kezd el foglalkozni, történetét pedig sikertörténetként adja elő.¹⁷

---

¹² KJNT Adattára 272.

¹³ KJNT Adattára 913.

¹⁴ KJNT Adattára 1180.

¹⁵ KJNT Adattára 1652.

¹⁶ KJNT Adattára 914.

¹⁷ KJNT Adattára 973.

Cs. Gergely Gizella *Székelydályája hagyományos mezőgazdasági közösségének átalakulásai az idők folyamán* című munkájában ismerteti a megnevezett falu gazdasági életének történetét. Ebben külön fejezetet szentel a falu korábbi gyakorlataitól életidegen mezőgazdasági módszerek erőszakos bevezetésének is.¹⁸ A fenti témát járja körül a szerző következő írása, mely *Kuláksors Székelydályájában* cím alatt behatóbban vizsgálta a székelydályai kollektivizálást és kulákosítást. A hagyományos gazdálkodás ismertetését a kollektivizálás és a kulákosítás részletes leírása követi, mellyel a falu gazdasági és társadalmi leépülését is érzékelteti. Bemutatja a párt propaganda tevékenységét, a visszaéléseket, illetve a túlélési stratégiákat is, melyeket a helyi földművesek alkalmaztak.¹⁹

A tusnádi mezőgazdasági társulás megalakulását és működését mutatja be Ravasz Réka dolgozata, mely *A Nádas mezőgazdasági társulás vizsgálata (megalakulásának körülményei, működése)* címet viseli. A dolgozat rávilágít a működés révén kialakuló kapcsolatrendszerre is.²⁰

Bartha Réka-Zsuzsanna a *Korlátok nélkül – Korlátozottan. Kollektivizálással kapcsolatos élménytörténetek vizsgálata Küküllőszéplakon* című dolgozatában a beszélés néprajzának szempontjai szerint tárja elénk a korszakot. Bemutatásra kerül a falubelieknek az erőszakos átalakításokhoz való viszonyulása (ellenállás, meghurcoltatás, megalkuvás, a kollektív terményeinek megdézsmálása stb.). Ugyanakkor egyes visszaemlékezések pozitív hangnemben beszélnek a kollektív gazdálkodás időszakáról, amely a jelennel szembeállítva a rendet, a viszonylagos kiszámíthatóságot jelentette.²¹

A lokális társadalom viszonyváltozásait mutatja be Tatár Erzsébet-Tímea *Viszonyváltozások a kollektív gazdaság megalakulásától napjainkig* című munkája, melynek anyagát a Beszterce-Naszód megyei Szentmátén gyűjtötte. Ebből kiderül, hogy a kollektivizálás és az azt követő évtizedekben a falu két szembenálló rétegre oszlott: a hatalom gyakorlóira és haszonélvezőire, valamint a hatalom nélküliekre (mely csoport a falubeliek nagyobb részét foglalta magába), és a két csoport közötti viszony lényeges változásokon ment keresztül. A dolgozatból megismerhetjük az ellenállá-

¹⁸ KJNT Adattára 86.

¹⁹ KJNT Adattára 999.

²⁰ KJNT Adattára 1179.

²¹ KJNT Adattára 1271.

si és túlélési stratégiákat, illetve a korszak „fényes tegnappá” való magasztosulását is.²²

A Maros megyei Udvarfalván, a kollektivizálás ideje alatt kivégzett kulákosított személy emlékét, a kulákosítás helyi lecsapódását és a kollektivizálás eseményeit mutatja be Nagy Ákos *Lokális mítosz. Nagy László emlékezete Udvarfalván* című dolgozata.²³

Dénes Ida a Bihar megyei Borson végzett terepmunkájának eredménye az *Egy kulák család emlékezete* című munka, melyben a közösség valamikori legnagyobb birtokkal rendelkező gazdáinak sorsát ismerteti. A dolgozat bemutatja a korszak eseményeit taglaló, a bukaresti Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó gondozásában megjelent *Borsi krónika* riportkönyvet, melynek *A borsi vörös csillag* című fejezetében Simon Magda a családot mint kizsákmányoló zsírosparasztokat mutatja be.²⁴

A korszak sajtós írásbeliségét mutatja be Jobb Borbála-Boróka *A kisbaconi „Május 1” Kollektív Gazdaság 1959-es évi jegyzőkönyve* című dolgozata, melyben az adott év termelészövetkezeti jegyzőkönyvét dolgozza fel. Rámutat, hogy a helyi kollektív gazdaság miért nem működhetett a szabályzatnak megfelelően (nézeteltérések, vezetőségre való panasz, munka- és tagsági fegyelem hiánya, munkanapok nem reális kiszámolása, termények elégtelensége).²⁵

Kulákfióka. Egy rugonfalvi család életvilág építési gyakorlatai a szocializmusban címmel Bíró Rózsa társadalomnéprajzi kutatását olvashatjuk. Ebből megismerjük a kuláknak nyilvánított család tagjainak kálváriáját és túlélési stratégiáit, és árnyaltabb képet kapunk a korabeli események rugonfalvi lecsapódásáról, hatásairól.²⁶

Hársfalvi Noémi *A mezőpetri mezőgazdasági társulat* címmel a Szatmár megyei településen működő társulást és annak társadalmi hatásait mutatja be a kommunizmus ideje alatt és az 1989-es változások után.²⁷

Balázs-B. Gyöngyi *Egy választói kulákcsalád története* címmel ismerteti a választói kollektivizálást és kulákosítást. Kallós Zoltán néprajzkutató és családja történetén keresztül megelevenedik a korszak. A szerző Kal-

---

²² KJNT Adattára 1675.

²³ KJNT Adattára 1860.

²⁴ KJNT Adattára 1987.

²⁵ KJNT Adattára 2305.

²⁶ KJNT Adattára 2349.

²⁷ KJNT Adattára 2350.

lós Zoltánnal készült interjút és a néprajzkutató édesanyjának önéletírását használja forrásként. A család annak ellenére került kulákklistára, hogy a családfő részt vett a Magyar Népi Szövetség helyi szervezetének megalapításában és kommunista nézeteket vallott. Koholt vádak alapján elítélték, a családot megfosztották vagyonától, és a család tagjait folyamatosan zaklatták. Az 1959-ben befejeződő helyi kollektivizálás után család kúriáját a hatalom negyven éven keresztül kollektívirodaként használta.²⁸

Gál Tünde *Egy hóstáti család életstratégiái, életmódja* címmel egy jelenkori hóstáti családot mutat be és ennek kapcsán kitér a gazdálkodásra is. A dolgozathból megtudjuk, hogy milyen változások mentek végbe a kommunista hatalom 1949-es berendezkedése után: intézményeik felszámolása, kollektívbe kényszerülés, városrendezés. A közölt interjúkból kiderül, hogy a kollektívben dolgozó hóstátiak ipari munkát is vállaltak, hogy így egészítsék ki a termelészövetkezetből kapott jövedelmüket.²⁹

A mérái kollektivizálás lezajlását mutatja be Varga Zoltán *„Másik világ”*. A *kollektivizálás Mérában* című munkája. Ebből kiderül, hogy az erőteljes propaganda ellenére Mérában csak a kollektivizálási mozgalom vége felé sikerült megalakítani a termelészövetkezetet. Az „önkéntesen” belépő kollektívtagoknak az állatokat és a termelőeszközöket is be kellett szolgáltatniuk. A dolgozatban idézett adatközlők elmondásából kiderül, hogy a kollektívben végzett munkát rosszul fizették, így a gazdák állattartással, illetve a termelészövetkezetből való lopással egészítsék ki a jövedelmüket.³⁰

Varga Sándor egy Kolozs megyei faluban végzett gazdálkodással kapcsolatos kutatást, melynek eredményeit *A mezőgazdasági termelés átalakulása egy mezőségi faluban* és a *Gazdasági és társadalmi változások egy mezőségi faluban* című munkáiban közölte. A Szálfa álnéven szereplő falu kollektivizálás során átalakuló erőviszonyait és a termelészövetkezet megszűnése utáni gazdasági helyzetet is bemutatja a két dolgozatban.³¹

²⁸ KJNT Adattára 2494.

²⁹ KJNT Adattára 2579.

³⁰ KJNT Adattára 2598.

³¹ KJNT Adattára 2267. és KJNT Adattára 439.

Szász Lajos aranyosegerbegyi földműves fénymásolt kéziratos füzete is szerepel az adattárban. Ebben az írott paraszti élettörténetben is szó esik a kollektivizálás időszakáról és a kulákosításról.³²

Egy nemzeti/nemzetiségi identitástudat modellje Magyardécsén. Füstös András élettörténete című dolgozatában Márton Attila a címben szereplő személy élettörténetét elemzi, a lejegyzett hanganyagban pedig röviden a kollektivizálásról és a be nem iratkozó gazdák elleni megtorlásokról is szó esik.³³

Szentes Szidónia a madéfalvi Szentes Mihály élettörténetét ismerteti, és a lejegyzett hanganyagban a termelészövetkezet megalakulásának idejéről is képet kapunk.³⁴

Kató Klára *Vázlat a totalitarizmus éveiről különös tekintettel a falu társadalmi és gazdasági életére tett hatásaira* című dolgozatában egy kuláknak nyilvánított szatmári gazdának és tanítónőként dolgozó feleségének példáján mutatja be a korabeli eseményeket és azok hatásait.³⁵

Kocsis Mónika *Kísérlet egy személy adaptációs stratégiáinak értelmezésére. Egy személy története(i)* címmel egy nő visszaemlékezései alapján mutatja be a magyarhermányi kollektivizálást és kulákosítást. Ebben megemlíti, hogy a településen nem sikerült a teljes kollektivizálás, mert a határ rendkívül egyenetlen és a gépi művelésre alkalmatlan volt. Az aránytalanul nagy beszolgáltatási kötelezettségeket a falu lakói egymás kiségitésével oldották meg.³⁶

Homoródszentpáli gyűjtését Bakk Katalin *Kalákátípusok a Nagy-Homoród mentén* című munkájában ismertette. Ebben szó esik a kollektivizálás hatásáról is: 1952-től a faluban a kaláka intézménye megszűnt, helyét a napszámos munka vette át.³⁷

Az erdélyi falu rendszerváltozás utáni gazdasági-társadalmi átalakulásának sajtószerűségei Héderfáján című dolgozatában Peti Lehel kitér a kutatott település kollektivizálására is, megemlítve, hogy a termelészövetkezettel szembeni ellenállást a pártvezetőség egy kompromisszummal törte meg: a falu férfilakosságának jelentős hányadát a dicsőszentmártoni fa-

---

³² KJNT Adattára 359.

³³ KJNT Adattára 484.

³⁴ KJNT Adattára 497.

³⁵ KJNT Adattára 486.

³⁶ KJNT Adattára 881.

³⁷ KJNT Adattára 1183.

ipari üzemnél alkalmazták, cserébe pedig megalakulhatott a helyi kollektív gazdaság. A központi irányítás miatt a mezőgazdasági termelésben felbuktak a korábbi arányok, a hangsúly a szőlőművelésre tevődött át. Itt kell megemlíteni a lopásnak kulturálisan támogatott és közösségileg elfogadott normáit taglaló részt is, melyből képet kaphatunk a kollektív gazdaságok (és a szocialista üzemek) munkamoráljáról is.³⁸ Az említett szerző egy másik dolgozatban *Reprivatizáció, dekollektivizálás és mezőgazdasági specializáció egy Kis-Küküllő menti agrártelepülésen* címmel az 1989-es változások utáni héderfáji gazdasági folyamatokról ír. Ebben felvázolja a kollektivizálás történetét is. Megtudhatjuk, hogy Héderfáján a termelősövetkezet megalakulása csak 1962-re valósul meg. Egy idézett korabeli dokumentumból az is kiderül, hogy az állami gazdaságban számos problémával küzdöttek (alacsony termelékenység, rossz munkamorál stb.). E kutatásban is szó esik arról, hogy a hatalom miként avatkozott be a hagyományos gazdálkodás menetébe, és ezáltal a társadalom szerkezetébe is.³⁹

Széles Hajnalka *Élettörténet. „...megköszönjem, hogy biztattak és segítettek és idáig eljutottam...”* című dolgozatában egy szilágysámsóni élettörténet kapcsán megemlíti az adatközlőjére rótt beszolgáltatási adókat a kulakosítás idején, illetve a termelősövetkezet megalapításáról is ír. Az adatközlő szerint elkerülhetetlen volt belépni a kollektívbe, mert ott megszűnt a beszolgáltatási rendszer és az ott végzett munkából meg lehetett élni.⁴⁰

Nagy Anikó *„Így akarta az Isten.” Dénes Jenő élettörténete* című dolgozatában a címszereplő történetét elemzi. Ennek kapcsán említésre kerül a kommunizmus és kollektivizálás időszaka, mint megélt személyes tragédia, amelynek élettörténetet is tagoló szerepe van a magyardécei adatközlő esetében.⁴¹

Az utolsó cséplés című dolgozatában Szász Erzsébet az utolsó mezőbándi csépléstől a kollektív felszámolásáig bemutatja egy agrármérnök élettörténetét. Ebből a szocialista mezőgazdaság egyik aktív résztvevőjének szemzőgéből láthatóak a kollektív gazdaságban lezajlott események.⁴²

³⁸ KJNT Adattára 1406.

³⁹ KJNT Adattára 2578.

⁴⁰ KJNT Adattára 1488.

⁴¹ KJNT Adattára 1513.

⁴² KJNT Adattára 1870.

A nyárádmenti Káposztásszentmiklóst bemutató dolgozatában Dénes Melánia megemlíti a helyi kollektív gazdaság megalakulási körülményeit is. Kiderül, hogy az 1949-ben alapított „Új élet” termelőségvetkezetben a rengeteg munkát kevés fizetéssel honorálták, a belépéstől vonakodó gazdákat zaklatták, az állatokat, eszközöket, földeket elvették tulajdonosaiktól. Egy helyi gazda államosított földterületén kezdte meg működését a gazdaság, melynek vezetősége nem feltétlenül a szakemberek, hanem a káderek közül került ki. Több brigád is működött, melyeknek meghatározott feladatuk volt: szőlősbrigád, zöldséges brigád, mezei brigád, állatgondozó brigád, fogatosok, karbantartók. 1962-ben átszervezték a kollektív gazdaságot, a közeli Csiba, Folyfalva, Hagymásbodon és Nyárádkarácson szövetkezetei egyesültek a káposztásszentmiklósival, és megalakult a „Szikra” termelőségvetkezet, amely gépesítve művelte a földeket.⁴³

Kántor Emese Nagyadorjánról szóló dolgozatában megemlíti a kollektív gazdaság szerepére is kitér. Az államosított földeken sokat dolgozó helyiek csak keveset kaptak munkájukért cserébe, így nem csoda, hogy a fiatalok elhagyták a települést. A hozzá nem értő szakembereknek köszönhetően az évek során a termőföld és a gyümölcsös állapota is leromlott.⁴⁴

Nagy Lóránd Miklós *Vadad rövid leírása és sajátosságának kiemelése* című dolgozatában a település kollektivizálásáról is szót ejt, megemlíti az összeírt kulákokat és az ellenük foganatosított intézkedéseket. Külön teret szentel Kiss István nagygazda esetének, akit az állambiztonsági szervek a falu határában végeztek ki, és ennek tulajdoníthatóan az addig vonakodó vadadiak beléptek az „Új Élet” kollektívbe.⁴⁵

Szűcs Tünde *Egy lokális mítosz. Papp Antal, az egri parasztprofétája* című dolgozatában a megnevezett személy mítoszát bemutatva kitér a kollektivizálás időszakára is, ugyanis Papp Antalt választották meg a Szatmár megyei Egri termelőségvetkezetének élére. Annak ellenére, hogy vezetése alatt a kollektív gazdaság jól működött, a hatalom nem nézte jó szemmel, hogy hívó ember. Börtönbüntetésre, majd kényszermunkára ítélték és csak az 1964-es amnesztia idején szabadult.⁴⁶

---

⁴³ KJNT Adattára 1882.

⁴⁴ KJNT Adattára 1891.

⁴⁵ KJNT Adattára 1897; Kiss István esetéről lásd: László 2005.

⁴⁶ KJNT Adattára 1923.

Sándor Edit Csíkbánfalva kollektivizálásáról is ír *Sándor Jenő-Béniám élettörténete* című dolgozatában. A címszereplő életének egyik fordulópontja volt a kulákosítás és a kollektivizálás.⁴⁷ Az itt csak érintőlegesen taglalt korszakról bővebben olvashatunk a szerző *Túlélési és ellenállási stratégiák egy csíkbánkfalvi családban* című dolgozatában. Ebben a család példáján keresztül mutatja be a kollektivizálás menetét és az ellenállási stratégiákat. A lokális társadalomban és a gazdálkodásban bekövetkezett változások (például kulákosítás), illetve a történeti bevezetést követően a család történetének és a túlélési stratégiáknak a bemutatása olvasható az írásban. Ilyen stratégiák voltak a beszolgáltatás során a hatalom felé történő csalások, eltitkolások, letagadások, a mezőgazdasági eszközök elrejtése, a földterületek nagyságának eltitkolása, a bujdosás stb. A bemutatott család a bujdosástól a nyílt ellenállásig több stratégiával is próbálkozott, melyekre a hatalom megtorlással válaszolt (büntön, kényszermunka).⁴⁸

Nagy Melinda *Egy szövegtípus kontextusa. Gál Géza életének töredékei* című dolgozatában a hatalom és az egyén konfrontációját mutatja be a címben szereplő kisbaconi gazdálkodó levelezésén keresztül. A levelezés az 1953-as kisbaconi kollektivizálás idejére tehető, központi témája a személy kuláknak való nyilvánítása és a kuláklistánál való lekerülési küzdelem.⁴⁹

Szilágyi Brigitta *Egy szilágysági település gazdálkodási típusainak és bormarkásításának vizsgálata (Szőlőgazdálkodás és borászat)* című dolgozata megemlíti a kollektív időszakát is. A dolgozat ezen részéből kiderül, hogy a szilágysámszoni szőlőterületek a kollektív ideje alatt duplájára nőttek, azonban a szakértelem hiánya miatt a szőlők minősége leromlott, és a szőlőgazdálkodás közösségi, nagycsaládi jellege, illetve a hozzá kapcsolódó hagyományok is eltűntek.⁵⁰

Miklós Zoltán-István „Romániában nem lehet egy lábón megélni.” *Önállósodás és a vállalkozói magatartás megjelenése két Kis-Küküllő menti faluban* címmel írott dolgozatában Vámosgálfalva és Héderfája vállalkozóit vizsgálta, és ennek kapcsán szót ejtett a gazdálkodás történeti háttéréről is. A két településen is lezajlottak az országos szinten tetten ér-

⁴⁷ KJNT Adattára 1963.

⁴⁸ KJNT Adattára 2072.

⁴⁹ KJNT Adattára 2378.

⁵⁰ KJNT Adattára 2438.

hető folyamatok. A kollektív csak keveseknek kínált munkát, megkezdődött az elvándorlás, ipari munkahelyeken való elhelyezkedés, a fiatal generációk továbbtanulása, a társadalmi szerepek felcserélődése és az életvezetési stratégiák megváltozása is.⁵¹

Érdekességként említem meg, hogy az adattárban szerepel egy kérdőív is, melyet Cseke Péter, Nagy Olga és Vetési László állított össze. Ebben 1945-től a forradalom kitöréséig követik nyomon a korszakot jellemző tényezőket, jelenségeket, „különös tekintettel nemzeti jegyeink fokozatos és tervszerű megfosztására.” A kérdőív 4. pontja a kommunista pártba való belépésről, az 5. a kulákság felszámolásáról, a 6. pedig a földesúri osztály felszámolásáról szól.⁵²

Összegzésképpen elmondható, hogy a Kriza János Néprajzi Társaság adattárában szép számmal találunk a kollektivizálással kapcsolatos dolgozatokat, elemzéseket, leírásokat, melyeket többé-kevésbé rálátást biztosítanak a korszak eseményeinek lokális lecsapódására. A bemutatott dolgozatok forrásai, az adatközlők két főbb szempontból, a korszakban elnyomottak, illetve a haszonélvezők nézőpontjából elevenítik fel az eseményeket. Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy az utóbbi csoport képviselői, a kollektívbe önként beállók, a vezetőség tagjai stb. sokkal kisebb számban vannak jelen ezekben a munkákban. Éppen ezért fontos, hogy a témával foglalkozó kutatások nagyobb figyelmet szenteljenek a hatalom képviselőinek, a változások haszonélvezőinek szempontjából történő visszaemlékezéseknek. Emellett lényeges, hogy a helyi értelmiség (lelkészek, papok, tanítók) narratívái is feldolgozásra kerüljenek, függetlenül attól, hogy az adott személyek ellenszegültek a hatalomnak, vagy kiszolgálták annak törekvéseit. Ezek ismeretével a kutatók árnyaltabb képet kaphatnak a mezőgazdaság szocialista átalakításának romániai sajátosságairól, illetve a lokális közösségek korabeli történetének ismerete a jelenkori események, problémák jobb megértéséhez is hozzájárul.

---

⁵¹ KJNT Adattára 2589.

⁵² KJNT Adattára 316.

Irodalom

BÁRDI Nándor – LÁSZLÓ Márton

2008 A kollektivizálás és a falu átalakítása. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 234–241.

BOTTONI, Stefano

2008 Az ötvenes évek a kelet-közép-európai kommunista államokban. A pártállami nemzetiségi politika alakváltozatai. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 230–233.

CĂȚĂNUȘ, Dan – ROSKE, Octavian

2000 *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică. vol. I: 1949–1953*. Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București

GAGYI JÓZSEF

2004 *A krízis éve a Székelyföldön. 1949*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

IORDACHI, Constantin – DOBRINCUI, Dorin

2009 *Transforming Peasants, Property and Power. The Collectivization of Agriculture in Romania. 1949–1962*. Central European University Press, Budapest

LÁSZLÓ Márton

2005 Kulák-névjegyzékek a Maros megyei Marosvásárhely rajonban, 1949–1952. In: Bárdi Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években – Tanulmányok*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 175–198.

2009 A kollektivizálás menetrendje és modelljei a Székelyföldön. *Korall X.* (10) 55–84.

OLÁH Sándor

2001 *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*. TLA Közép-Európa Intézet–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2008 Társadalmi konfliktusok egy székely falu kollektivizálása idején. In: *Uő.: Kivizsgálás. Írások az állam és a társadalom viszonyáról a Székelyföldön*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 283–310.

TISMĂNEANU Vladimir (red.)

2007 Colectivizarea agriculturii, 1949–1962. Decizie politică, etape, rezistență și represiune. In: *Raport final*. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, București, 425–441. Forrás: http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf (Letöltés ideje: 2015. 12. 17.)

Informații cu privire la colectivizarea din România în arhiva Asociației Etnografice Kriza János

Studiul de față oferă o prezentare a materialelor cu privire la colectivizarea din România, care se regăsesc în arhiva de manuscrise a Asociației Etnografice Kriza János. La data cercetării dintre cele 2613 titluri ale arhivei (lucrări, culegeri, manuscrise, chestionare) am descoperit 51 de materiale, care se referă la fenomenul colectivizării. Materialul se poate diviza în două grupe majore: prima include acele culegeri, a căror tematică fusese colectivizarea în sine, fenomenele perioadei respective și narativele formulate despre ele, iar a doua conține materialul care se referă doar tangențial la transformarea socialistă a agriculturii.

Data Related to Romanian Collectivization in the Archive of the Kriza János Ethnographic Society

The present study presents the material related to the collectivization from Romania that can be found in the archive of the Kriza János Ethnographic Society. At the time of the research among the 2613 titles of the archive (papers, collections, manuscripts, questionnaires) there were 51 dealing with this specific topic. The material can be divided into two major groups: the first including the collections oriented towards the topic of collectivization, to some specific phenomena of that period, respectively the narratives related, while the second one contains the material which only touches the problematics of the socialist transformation of agriculture.